

TA'LIM TIZIMIDA PSIXOLOGIK MUHITNI SHAKLLANISHI

*Madinabonu Shodiyeva Israilovna**Buxoro viloyati Jondor tumani 2-IDUMI psixologi*

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada ta'lim tizimida psixologik muhitni shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Ta'lim muassasalarida sog'lom psixologik muhit yaratishning o'quvchilar, pedagoglar va ota-onalar faoliyatiga ta'siri tahlil qilingan. Shuningdek, ijobiy psixologik muhitni shakllantirish omillari, uning ta'lim sifati va shaxs rivojlanishidagi ahamiyati hamda maktab psixologining bu jarayondagi o'rni ochib berilgan.

Kalit so'zlar: psixologik muhit, ta'lim tizimi, o'quvchi, pedagog, maktab psixologi, ijtimoiy munosabatlar, psixologik salomatlik, tarbiya, motivatsiya, hamkorlik.

KIRISH

Ta'lim tizimi jamiyat taraqqiyotining muhim tarkibiy qismi bo'lib, unda nafaqat bilim berish, balki shaxsni har tomonlama rivojlantirish vazifasi ham amalga oshiriladi. Ushbu jarayonning samaradorligi ko'p jihatdan ta'lim muassasasida mavjud bo'lgan psixologik muhitga bog'liq. Psixologik muhit deganda o'quvchilar, pedagoglar va boshqa ta'lim subyektlari o'rtasida shakllangan hissiy, ijtimoiy va ma'naviy munosabatlar majmui tushuniladi. Sog'lom psixologik muhit ta'lim jarayonining muvaffaqiyatli kechishini ta'minlaydi hamda o'quvchilarning shaxs sifatida kamol topishiga yordam beradi.

Psixologik muhit insonning ruhiy holati, motivatsiyasi va faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ta'lim muassasasida ijobiy muhit mavjud bo'lsa, o'quvchilar o'zlarini xavfsiz va erkin his qiladilar, bilim olishga bo'lgan qiziqishlari ortadi. Aksincha, salbiy psixologik muhit qo'rquv, xavotir, stress va nizolarning kuchayishiga sabab bo'lib, ta'lim samaradorligini pasaytiradi. Ta'lim tizimida psixologik muhitni shakllantirishning muhim omillaridan biri pedagog va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlardir. O'qituvchining adolatli, hurmatga asoslangan va qo'llab-quvvatlovchi munosabati o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi. Pedagogning samimiyligi, kasbiy mahorati va psixologik madaniyati sinf jamoasida sog'lom muhit yaratishda muhim ahamiyatga ega.

O'quvchilar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlar ham psixologik muhitning muhim tarkibiy qismidir. Sinfidagi hamkorlik, o'zaro hurmat va do'stona munosabatlar ijobiy muhitni shakllantiradi. Tengdoshlar o'rtasidagi nizolar, kamsitish va zo'ravonlik holatlari esa psixologik muhitga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli maktablarda

o‘zaro hurmat, bag‘rikenglik va hamjihatlikni rivojlantirishga qaratilgan tarbiyaviy ishlarni muntazam olib borish zarur.

Psixologik muhitning shakllanishida oilaning ham o‘rni katta. Oila va maktab o‘rtasidagi hamkorlik o‘quvchilarning ruhiy farovonligini ta‘minlashda muhim omil hisoblanadi. Ota-onalarning farzand ta‘limiga qiziqishi, pedagoglar bilan hamkorlik qilishi va bolaga nisbatan mehribon munosabatda bo‘lishi ijobiy psixologik muhitni mustahkamlaydi. Ta‘lim tizimida psixologik muhitni shakllantirishda maktab psixologining faoliyati alohida ahamiyat kasb etadi. Psixolog o‘quvchilarning ruhiy holatini o‘rganadi, sinf jamoasidagi munosabatlarni tahlil qiladi va yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muammolarning oldini olish bo‘yicha profilaktik ishlarni tashkil etadi. Psixologik treninglar, suhbatlar, diagnostik tadbirlar va maslahatlar orqali sog‘lom psixologik muhitni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Sog‘lom psixologik muhit o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi. O‘zini qadrlangan va qo‘llab-quvvatlangan his qilgan o‘quvchi darslarga faolroq qatnashadi, yangi bilimlarni o‘zlashtirishga intiladi va o‘z qobiliyatlarini namoyon etishga harakat qiladi. Bu esa ta‘lim sifatining oshishiga olib keladi.

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari rivojlangan davrda ta‘lim muassasalarida psixologik muhitga yangi omillar ham ta‘sir ko‘rsatmoqda. Internet va ijtimoiy tarmoqlarning noto‘g‘ri ta‘siri, kiberbulling va virtual muloqotning ortishi ayrim hollarda o‘quvchilarning ruhiy holatiga salbiy ta‘sir qilishi mumkin. Shu sababli o‘quvchilarda axborot madaniyatini shakllantirish va ularga psixologik xavfsizlik ko‘nikmalarini o‘rgatish muhim vazifalardan biridir.

Ta‘lim muassasasida sog‘lom psixologik muhit yaratish uchun demokratik boshqaruv tamoyillariga amal qilish ham zarur. Pedagoglar, o‘quvchilar va ota-onalarning fikrlarini inobatga olish, ochiq muloqotni yo‘lga qo‘yish hamda hamkorlik muhitini yaratish ijobiy natijalar beradi. Bunday yondashuv barcha ishtirokchilarning ta‘lim jarayonidan qoniqish darajasini oshiradi.

Psixologik muhitni shakllantirish uzluksiz va maqsadli jarayon bo‘lib, u ta‘lim muassasasidagi barcha subyektlarning hamkorligini talab etadi. Sog‘lom psixologik muhit mavjud bo‘lgan ta‘lim muassasasida o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishi ortadi, shaxsiy rivojlanishi jadallashadi va ijtimoiy moslashuvi muvaffaqiyatli kechadi.

Pedagogik faoliyatning tuzilishi o‘qituvchining o‘ziga xosligi faqatgina uning har tomonlama pedagogik faoliyatidagi fazilatlari bilan bog‘liqdir. O‘qituvchi faoliyati o‘zaro komponentlardan iborat. Pedagogik faoliyatning 3 komponenti farqlanadi: konstruktiv, kommunikativ va tashqilotchilik. Konstruktiv komponenti. O‘qituvchining ishida konstruktiv dars katta o‘rin egallaydi, ya‘ni sinfdan tashqari ishlar maktab dasturlari bilan bog‘liq o‘quv materiallarni ta‘lim oluvchilar uchun turli metodik ishlanmasi va uni ta‘lim oluvchilarga ifodasini qamrab olgan. Ushbu barcha

ishlar dars konspekti tarkibida o'z ifodasini topadi, ya'ni: o'z faoliyatining tartibi va tizimi ta'lim oluvchilarning faoliyat tartibi va tizimi (yaxlit sinfni va alohida o'quvchilarni). Ayni vaqtda pedagogik faoliyatning ushbu komponenti maktab oldida turgan asosiy vazifasi o'sib kelayotgan avlodning faol fuqarolik holatida tarbiyalash o'qituvchi shaxsiga ma'lum bir talablarni qo'yadi. O'qituvchi o'quvchilarning bilimlarini chuqurlashtirishga intilishi kerak, buning uchun esa u eng qiyin nazariy savollarni oson o'zlashtirilishi uchun o'quv materialni tanlash va qayta ishlashi lozim.

Birinchi navbatda ta'lim oluvchilarning faoliyati faol bo'lmasa, chuqur bilim va o'zlashtirish jarayoni amalga oshirilmaydi.

Muhit, ta'lim-tarbiya va tegishli mashq, miya tuzilishining organik jihatdan yetilishiga yordam beradi. Bu jarayonda ta'lim qanday mavqega ega? Ta'lim rivojlanishga nisbatan yetakchi vazifani bajaradimi yoki aksincha? Bu muammoning hal qilinishi ta'lim jarayonining mazmuni va metodikasini, o'quv darajalari va darsliklarning mazmunini belgilab beradi. Bu borada nemis psixologi V.S.Htern: ta'lim psixik rivojlanishning orqasidan boradi va unga moslashadi, degan fikrni olg'a surgan edi. Bu fikrga qarama-qarshi rus psixologi L.S.Vigotskiy bolaning psixik rivojlanishida ta'lim va tarbiyaning yetakchilik roli bor, degan qoidani birinchi bo'lib ilgari surdi va uni: ta'lim rivojlanishdan oldinda boradi va uni o'z orqasidan ergashtirib olib boradi, deb aniq ifodalab, beradi. Yuqorida bayon qilingan birinchi fikrga muvofiq ta'lim faqat rivojlanish tomonidan erishilgan narsalardan foydalanadi. Shuning uchun aqliy jihatdan yetilish jarayoniga aralashmaslik, unga, xalaqit bermaslik, balki ta'lim uchun imkoniyat yetilguncha chidam bilan passiv kutib turish kerak. Shveysariyalik psixolog J.Piajening nazariyasi ham ayni shu g'oyalar bilan yug'rilgandir. J.Piajening fikricha, bolaning aqliy o'sishi o'zining ichki qonunlari asosida rivojlana borib, sifat jihatdan o'ziga xos bir qator genetik bosqichlarni bosib o'tadi.

Ta'lim - bu aqliy yetilish jarayonini faqat bir qadar tezlatishga yoki sekinlashtirishga qobildir, lekin u aqliy jihatdan yetilish jarayoniga hech qanday jiddiy ta'sir ko'rsata olmaydi. Demak, ta'lim rivojlanish qonunlariga bo'ysunishi kerak. Masalan, bolada mantiqiy tafakkur yetilmay turib, uni mantiqiy fikr yuritishga o'rgatish foydasizdir. Ta'limning turli bosqichlari bolaning tegishli psixologik imkoniyatlari pishib yetiladigan muayyan yoshidan qat'iy nazar bogliqligi ana shundan kelib chiqadi. Ta'kidlash joizki, ta'lim yetakchi rolni bajaradi, ta'lim va rivojlanish esa o'zaro bir-biriga bog'liqdir; ular alohida sodir bo'ladigan ikki jarayon bo'lmay, balki bir butun jarayondir. Ta'limsiz to'la aqliy rivojlanish bo'lishi mumkin emas. Ta'lim rivojlanishga turtki bo'ladi, rivojlanishni o'z ortidan ergashtirib boradi. Zarur sharoit tug'ilganda ta'lim mantiqiy fikrlash malakasini tarkib toptiradi va tegishli aqliy rivojlanish uchun zamin bo'ladi. Lekin, ta'lim rivojlanishga turtki bo'lish bilan bir vaqtda o'z i rivojlanishga tayanadi, erishilgan rivojlanish darajasining xususiyatlarini, rivojlanishning ichki qoidalarini, albatta, inobatga oladi. Ta'limning imkoniyatlari juda

keng bo'lsada, biroq cheksiz emas. Yirik rus psixologi L.S.Vigotskiy ta'lim va taraqqiyot muammosiga ijtimoiy-tarixiy jarayon nuqtai-nazaridan yondashib, bilimlarni o'zlashtirish insoniyatning tarixiy taraqqiyotida yaratilgan madaniyatda ishtirok etish jarayonidir, deb ta'kidlaydi. U olga surgan psixik funktsiyalar taraqqiyotining madaniy-tarixiy nazariyasiga ko'ra, psixik faoliyat taraqqiyoti uning «tabiiy» shaklini bevosita qayta qurgan holda, turli alomatlar bilan avval tashqi, so'ng ichki ifodalanishni nazarda tutib, «madaniy» shaklini egallash tushuniladi.

E.Torndayk va J.Piajening ta'lim bilan taraqqiyotni ayni bir narsa deb tushuntirishiga qaramay L.S.Vigotskiy: «Bola taraqqiyotini hech mahal maktab ta'limidan tashqaridagi soya deb hisoblash mumkin emas», - deb ta'kidlaydi. Bundan tashqari, ta'lim va taraqqiyot bir-biriga tobe bo'lmagan jarayonlardir, degan yunalishdagi psixologlarni ham u qattiq tanqid qiladi. P.P.Blonskiy ta'limning bola taraqqiyotidagi o'rniga alohida ahamiyat beradi. Shuning uchun o'quvchilarning aqliy rivojlanishi to'g'ridan-to'g'ri maktab dasturi mazmuniga bog'liq ekanligini ta'kidlaydi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ta'lim tizimida psixologik muhitni shakllantirish ta'lim samaradorligini oshirish va barkamol avlodni tarbiyalashning muhim shartlaridan biridir. Ijobiy psixologik muhit o'quvchilarning ruhiy salomatligini mustahkamlaydi, bilim olishga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi va ularning shaxs sifatida rivojlanishiga xizmat qiladi. Maktab, oila va psixologning hamkorligi asosida sog'lom psixologik muhitni yaratish ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. Karimova V.M. Psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
3. G'oziyev E.G'. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2017.
4. Davletshin M.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent, 2018.
5. Nishonova Z.T. Pedagogik psixologiya. – Toshkent, 2021.
6. Shoumarov G'.B. Oila psixologiyasi. – Toshkent, 2020.
7. Vygotskiy L.S. Pedagogik psixologiya. – Moskva, 2017.
8. Muxina V.S. Vozrastnaya psixologiya. – Moskva: Akademiya, 2019.
9. Tolipov O', Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent, 2020.
10. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021.